

האשית הנצרות:

הברית החדשה על רקע יהדות בית שני

פרופ' סרג' רוזר

שיעור 1: עדויות על מנהג יהודי בשורה על פי לוקס ובמעשי השליחים, במאה הראשונה לסה"נ

לוקס א, 57-60

ויימלאו ימי אלישבע ללדת ותלד בן. וישמעו שכניה וקרוביה כי הגדיל ה' את חסדו עמה וישמחו אתה. ויהי ביום השמיני ויבואו למול את הילד ויקראו את שמו זכריה על שם אביו. ותען אמו ותאמר לא כי יוחנן ייקרא לו.

לוקס א, 57-60

ויהי במלאות לנער שמונה ימים ויימול וייקרא שמו ישוע כשם אשר קרא לו המלאך בטרם הורה בבטן. ויימלאו ימי טהרם כתורת משה ויעלוהו ירושלים להעמידו לפני ה'. ככתוב בתורת ה' (שמות יג, 2, 12, 15) כל זכר פטר רחם יקרא קדש לה'. ולהקריב קורבן כמצות תורת ה' (השוא שמות ה, 11, יב, 8) שתי תורים או שני בני יונה.

בראשית יז, 9-14

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאֵתָה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֶתָּה וְזָרְעָךָ אַחֲרָיִךָ לְדֹרֹתֶם. זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זָרְעָךָ אַחֲרָיִךָ הַמּוֹלֵד לָכֶם כָּל זָכָר. וּנְמַלְתֶּם אֶת בְּשַׂר עֲרֻלְתְּכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם. וּבֶן שְׁמֹנֶת יָמִים יְמוֹל לָכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בַּיִת וּמִקְנֵת כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן נָכָר אֲשֶׁר לֹא מִזְרָעָךָ הוּא. הַמּוֹלֵד יְמוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנֵת כֶּסֶף וְהָיְתָה בְרִיתִי בְּבִשְׂרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם. וְעָרַל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יְמוֹל אֶת בְּשַׂר עֲרֻלְתּוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמִּיָּה אֶת בְּרִיתִי הַפֶּה.

ספר היובלים טו, 26-27 (תרגום כ' ורמן)

וכול אשר נולד ולא נמול בשר ערלתו עד היום השמיני אינו מבני הברית אשר כרת אלוהינו לאברהם כי אם מבני שחת הוא. כי לשחתו ולכלתו מן הארץ ולהכריתו מן הארץ כי ברית ה' אלוהים הפה. כי כול מלאכי הפנים וכול מלאכי הקודש ככה נבראו מיום בריאתם ולפני מלאכי הפנים ומלאכי הקודש קידש את ישראל להיות קדושים עמו ועם מלאכיו.

ר' יהודה בן יקר, ברכות המילה, פירוש התפלות והברכות, כרך ב, עמ' סז

ואומר מיד שאמר קיים את הילד הזה לאביו ולאמו ויקרא שמו בישראל כך ר"ל שלא רצה לקרוא לו שם עד עכשיו שנימול ונעשה ישראל כדי שיהא שמו קיים [...]

לוקס ב, 40-52

ויגדל הנער ויחזק (ברוח) ויימלא חכמה וחסד אלוהים עמו. ועלו הוריו לירושלים מידי שנה בשנה לחוג את חג הפסח. ויהי בהיותו בן שתים עשרה שנה ויעלו (לירושלים) כמשפט החג. ויימלאו הימים וישבו וייוותר הנער ישוע בירושלים והוריו לא ידעו. ויאמרו עם חבל האורחים הוא וילכו כדרך יום ויבקשוהו בין הקרובים והמיוחדים ולא מצאוהו. וישבו לירושלים לבקשו. ויהי מקץ שלושת ימים וימצאוהו במקדש והוא ישב בתוך המורים ושמע אליהם ושאל אותם. וכל השומעים אותו תמהו על שכלו ועל תשובותיו. ויהי כראותם אותו וישתוממו ותאמר אליו אמו בני למה ככה עשית לנו הינה אביך ואנוכי בעצבת לב ביקשנוך. ויאמר אליהם למה זה ביקשתם אותי הלא ידעתם כי אהיה באשר לאביו. והם לא הבינו את הדבר אשר דיבר אליהם. וירד איתם ויבוא אל נצרת וייכנע להם ואמו שמרה בלבה את כל הדברים האלה. וישוע הולך וגדל בחכמה ובקומה ובחן לפני אלוהים ואדם.

לוקס ה, 14-21

וישב ישוע בגבורת הרוח אל הגליל ויצא שמעו בכל הכיכר. והוא מלמד בבתי כנסת שלהם ויהללוהו כולם. ויבוא אל נצרת אשר גדל שם וילך כמשפטו ביום השבת אל בית הכנסת ויקם לקרוא בספר. ויינתן לו ספר ישעיה הנביא ויפתח את הספר וימצא את המקום אשר היה כתוב בו (ישעיה סא, 1) 'רוח אדני ה' עלי יען משח אתי לבשר ענוים. שלחני לחפש לנשברי לב לקרא לשבויים דרוור ולעורים פקח קוח לשלח רצוצים חפשים לקרא שנת רצון לה'. ויהי כאשר גלל את הספר וישיבוהו אל החזן וישב ועיני כל אשר בבית הכנסת נשואות אליו. ויחל ויאמר אליהם היום נתמלא הכתוב הזה באוזניכם.

מעשי השליחים יג, 14-16

והמה נסעו מפרגי ויבואו אל-אנטיוכיה אשר בפסידיה ויבואו אל בית הכנסת ביום השבת וישבו. ויהי אחר קריאת התורה והנביאים וישלחו אליהם ראשי הכנסת לאמור אנשים אחים אם יש לכם דבר מוסר לעם דברו. ויקם פאולוס וינף ידו ויאמר אנשי ישראל ויראי אלוהים שמעו.

תוספתא, מגילה ג, א (מהדורת ליברמן)

ראש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים (שמות ל) ומפטירין פרשת שקלים שביהודע הכהן (ירמיה כט). אי זו היא שבת ראשונה כל שראש חדש אדר חל להיות בתוכה אפי' בערב שבת.

שיעור 2: האמונות המשיחיות

פילון האלכסנדרוני, על חיי משה ב, 2 (מהדורת ס' דניאל נטף)

יש אומרים אמרה קולעת שהמדינות הולכות ומשתפרות אך ורק אם המלכים דבקים בפילוסופיה או אם הפילוסופים מולכים. והתברר כי הוא הציג לראווה לא רק אותן תכונות בעת והעונה אחת, תכונת המלך ותכונת הפילוסוף, אלא גם שלוש אחרות: הראשונה עניינה בחקיקה, השנייה בכהונה הגדולה, ואחרונה בנבואה.

מקבים א יד, 29-30, 35-36 (תרגום א' רפפורט)

וירא העם את שמעון כי כל מעשהו באמונה, ודורש אך טוב לעמו, ויגמלו לו כצדקתו וכיושר לבבו ויבחרוהו לנשיא ולכהן גדול עליהם. ויהי ה' עמו וכל אשר עשה ה' הצליח בידו, כי הוריש את הגויים מארצנו ומעיר דוד ומן המצודה אשר נאחזו בה [...]

ויואלו כל היהודים והכוהנים להיות שמעון נשיא וכהן גדול עליהם כל ימיו, עד כי יקום נביא אמת בישראל. וישימוהו לקצין העם לשמור את מקדש ה' ולהפקיד פקידים על העבודה ועל הארץ ועל החלוץ ועל כל עיר מבצר.

סרך היחד טור ט, שורות 9-11

ללכת בתמים דרך ומכול עצת התורה לוא יצאו ללכת ככול שרירות לבם ונשפטו במשפטים הר(א) שונים אשר החלו אנשי היחד לתיסר במ עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל.

ישעיהו סא, 1-3

רוח אֲדֹנָי יְהוִה עָלַי יַעַן מָשַׁח יְהוָה אֹתִי לְבִשֵׁר עֲנָוִים שְׁלַחֲנִי לְחַבֵּשׁ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב לְקַרְא לְשִׁבוּיִם דְּרוֹר וְלְאֲסוּרִים פְּקַח קוֹחַ. לְקַרְא שְׁנַת רְצוֹן לְיְהוָה וְיוֹם נָקָם לְאֲלֹהֵינוּ לְנַחֵם כָּל אֲבֵלִים. לְשׁוֹם לְאֲבֵלֵי צִיּוֹן לְתַת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפְרַיִם שְׁמֹן שִׁשׁוֹן תַּחַת אֲבֵל מַעֲטָה תְהַלֵּה תַחַת רוּחַ כְּהֵה וְקַרְא לָהֶם אֵילֵי הַצֹּדֵק מִטַּע יְהוָה לְהַתְפָּאֵר.

סרך העדה טור ב, שורות 11-21

אם יועדו הכוהן המשיח אתם יבוא [לשבת ב]רואש כול עדת ישראל וכול א[חיו מן בני] אהרון [...] וישבו ל[פניו איש] לפי כבודו כמעמדו במחניהם וכמסעיהם. וכול ראשי א[בות הע]דה עם חכמ[יהם] וידעיהם [ישבו לפניו איש לפי כבודו. ואם לשולחן יחד יועדו] או במועד [הת]ירוש וערוך השולחן היחד [ומסוך ה]תירוש לשתות [אל ישלח] איש את ידו ברשת הלחם והתירוש לפני הכוהן כיאן הוא [י]ברך את רשת הלחם והתירוש[ש... ושלח] ידו בלחם לפניו ואחר ישלח משיח ישראל ידיו בלחם [ואחר יבר]כו כול עדת היחד א[יש לפי] כבודו.

מרקוס א, 9-11

תחילת בשורת ישוע המשיח בן האלוהים. ויהי בימים ההם ויבוא ישוע מנצרת אשר בגליל וייטבל על ידי יוחנן בירדן. ויהי אך עלה עלה מן המים וירא השמים והנה נפתחו והרוח כיונה ירדת עליו. ויהי קול מן השמים אתה בני יידי אשר רציתי בו.

תהלים ב, 6-7

וְאֲנִי נִסְכְּתִי מִלְכֵי עַל צִיּוֹן הָרַקְדְּשִׁי. אֲסַפְּרָה אֶל חֵק יְהוָה אֲמַר אֵלַי בְּנֵי אֲתָה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ.

מתי א, 1-17

ספר תולדת ישוע המשיח בן דוד בן אברהם. אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקוב ויעקוב הוליד את יהודה ואת אחיו [...] וישי הוליד את דוד המלך ודוד המלך הוליד את שלמה [...] ומתן הוליד את יעקוב. ויעקוב הוליד את יוסף בעל מרים אשר ממנה נולד ישוע הנקרא משיח. והינה כל הדורות מן אברהם עד דוד ארבעה עשר דורות ומן דוד עד גלות בבל ארבעה עשר דורות ומגלות בבל עד המשיח ארבעה עשר דורות.

מתי כא, 1-15

ויהי כאשר קרבו לירושלים ויבואו בית פגי אל הר הזיתים וישלח ישוע שנים מן התלמידים. ויאמר אליהם לכו אל הכפר אשר ממולכם שם תמצאו אתון אסורה ועיר עמה התירו אתם והביאו אליי [...] וכל זאת הייתה למלאות מה שנאמר ביד הנביא לאמור (ישעיה סב, 11; זכריה ט, 9) 'אמרו לבת ציון הנה מלכך יבוא לך עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות'. וילכו התלמידים [...] ויביאו את האתון ואת העיר ושימו עליהם את בגדיהם וישיבוהו עליהם. ורוב ההמון פרשו את בגדיהם על הדרך ואחרים כרתו סעיפי עצים וישטחום על הדרך. והולכים לפניו ואחריו קראו [השוו תהלים קיח, 25-26] הושע-נא לבן דוד ברוך הבא בשם ה' [...] ויהי בבואו לירושלים ותהום כל העיר ויאמרו מי זה. ויאמרו המון העם זה הוא הנביא ישוע מנצרת אשר בגליל. ויבוא ישוע אל מקדש האלוהים ויגרש משם את כל המוכרים והקונים במקדש ויהפוך את שולחנות השולחנים ואת מושבות מוכרי היונים. ויאמר הן כתוב כי (ישעיה נו, 7; ירמיה ז, 11) 'ביתי בית תפלה יקרא ואתם שמתם אתו למערת פריצים'. וייגשו אליו עיוורים ופיסחים [...] וירפאם. ויהי כראות ראשי הכוהנים והסופרים [...] וייחר להם.

איגרת אל העברים א, 1; ז, 14-17

האלוהים אשר דיבר מקדם פעמים רבות ובפנים שנים אל אבותינו ביד הנביאים דיבר אלינו באחרית הימים האלה ביד בנו [...]

כי גלוי לכול אשר אדוננו צמח מיהודה מן השבט אשר משה לא דיבר אליו דבר על הכהונה. ועוד יותר ברור הוא אם יוקם בדמיון מלכי-צדק כוהן אחר. אשר איננו על פי חוקת בשר ודם אלא על פי כוח חיים שאין להם הפסק. כי העיד עליו (תהלים קי, 4) 'אתה כהן לעולם על דברתי מלכי-צדק'.

שיעור 3: פתיחת המסע המשיחי

מרקוס א, 11-1

תחילת בשורת ישוע המשיח בן האלוהים. ככתוב בנביאים (מלאכי ג, 1) 'הנני שלח מלאכי לפניך ופנה דרכך'. (ישעיה מ, 3) 'קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו מסלותיו'. יוחנן היה טובל במדבר וקורא טבילת התשובה לסליחת חטאים. ותצא אליו כל ארץ יהודה ובני ירושלים וייטבלו כולם על ידו בנהר הירדן מתוודים את חטאותיהם. ויוחנן לבוש שער גמלים ואזור עור במתניו ומאכלו חגבים ודבש היער. ויקרא לאמור בוא יבוא אחרי החזק ממני אשר קטונתי מלכרוע להתיר את שרוך נעליו. אנוכי טבילתי אתכם במים והוא יטבול אתכם ברוח הקודש. ויהי בימים ההם ויבוא ישוע מנצרת אשר בגליל וייטבל על ידי יוחנן בירדן. ויהי אך עלה עלה מן המים וירא השמים והנה נפתחו והרוח כיונה ירדת עליו. ויהי קול מן השמים אתה בני ידידי אשר רציתי בו.

סרך היחד טור ה, שורות 18-22

ואל ברזי שכלו ובחכמת כבודו נתן קצ להיות עולה ובמועד פקודה ישמדנה לעד. ואז תצא לנצח אמת תבל כיא התגוללה בדרכי רשע בממשלת עולה עד מועד משפט נחרצה. ואז יברר אל באמתו כול מעשי גבר וזקק לו מבני איש. להתם כול רוח עולה מתכמי בשרו ולטהרו ברוח קודש מכול עלילות רשעה ויז עליו רוח אמת כמי נדה מכול תועבות שקר והתגולל ברוח נדה. להבין ישרים בדעת עליון וחכמת בני שמים להשכיל.

בראשית רבה ב, ד (מהדורת תיאודור-אלבק)

[...] וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֵף (בראשית א, 2) זה רוחו של מלך המשיח. היאך מה דאת אמר (ישעיה יא, 2): 'ונחה עליו רוח ה'. באיזו זכות ממשמשת ובאה, המרחפת על פני המים? בזכות התשובה שנמשלה כמים שנאמר (איכה ב, 19): 'שפכי כמים לבך'. רבי חגי בשם רבי פדת אמר ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב רוחה שייפה [...] ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת – כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות [במקבילה בבבלי, חגיגה טו ע"א מופיעה 'יונה' במקום 'עוף']

בראשית א, 2-1

בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ הָיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ וְחָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם.

שיעור 4: הרעיון של גואל שמימי

דניאל ז', 13-24 (בתרגום לעברית)

ראה ראיתי בחזיון לילה והנה עם ענני השמיים בא כבר אנש (בן אדם) והגיע עד עתיק ימים והוצב לפניו. וניתן לו שלטון וכבוד ומלכות שכל העמים האומות והלשונות יעבדוהו, שלטונו שלטון עולם אשר לא יחלוף ומלכותו לא מתפרק [...] וקדושי עליון יקבלו את המלכות ויחזיקו במלכות עד עולם ועד עולמי עולם [...] עד אשר יבוא עתיק ימים והמשפט יהיה בידי קדושי עליון ויגיע הזמן והקדושים יחזיקו במלכות [...] (ואז) המלכות והשלטון והגדולה של כל מלכות שתחת כל שמיים יינתנו לעם קדושי עליון, מלכותו תהיה מלכות עולם וכל השלטונות יעבדוהו וישמעו לו.

חנוך א', מז (מהדורת כהנא)

ובמקום ההוא ראיתי את מעין הצדקה אשר לא יידל ומסביב לו הרבה מעיינות חכמה וכל הצמאים ישתו מהם ומלאו חכמה ומשכנם עם הצדיקים והקדושים והבחירים. ובשעה ההיא אשר בן האדם (בר אנש) ייקרא בשם אל פני אדון הרוחות (אדוני צבאות?) ושמו ראש הימים. ובטרם השמש והאורות ייבראו בטרם כוכבי השמים ייעשו נקרא שמו לפני אדון הרוחות (אדוני צבאות?). הוא יהיה מטה לצדיקים לתמוך בו לעמוד ולא לנפול ואור לגויים יהיה ותקווה לנשברי לב. כל יושבי ארץ לפניו יפולו והשתחוו ושיבחו וברכו וזימרו לאדון הרוחות (לאדוני צבאות?). ועל כן נבחר ונסתר לפניו בטרם תיברא תבל ועד העולם. וחכמת אדון הרוחות גילתה אותו לקדושים ולצדיקים כי ישמור את חלקם יען שנאו וימאסו בעולם הרשע הזה וישנאו את כל מעשיו ודרכיו [...] בימים ההם מלכי הארץ והחזקים מושלי הארץ יפלו פניהם בעד מעשי ידיהם [...] ולא יקומו עוד ואין מחזיק בידם להקימם כי באדון הרוחות (באדוני צבאות?) ובמשיחו שיקרו, יהי שם אדון הרוחות (אדוני צבאות?) מבורך.

מתי כו, 59-66

וראשי הכוהנים והסופרים וכל הסנהדרין ביקשו עדות שקר בישוע להמיתו ולא מצאו. ואף כי באו שמה עדי שקר רבים לא מצאו. ובאחרונה ניגשו שני עדי שקר ויאמרו זה אמר יש לאל ידי להרוס את היכל האלוהים ולבנותו בשלושת ימים. ויקם הכוהן הגדול ויאמר אליו הלא תענה דבר מה זה יעידו בך האנשים האלה. וישוע החריש ויען הכוהן הגדול ויאמר לו משביעך אני באלוהים חיים שתאמר לנו אם אתה המשיח בן האלוהים. ויאמר אליו ישוע אתה אמרת ואני אומר לכם מעתה תראו את בן האדם (בר אנש) יושב לימין הגבורה ובא עם ענני השמים. ויקרע הכוהן הגדול את בגדיו ויאמר מגדף הוא ומה לנו עוד לבקש עדים הלא עתה שמעתם את גידופו. מה דעתכם ויענו ויאמרו איש מות הוא.

מעשי השליחים א 12-1

במאמר הראשון כתבתי תאופילוס על כל אשר החל ישוע לעשות וללמד. עד היום אשר לוקח למרום אחרי צוותו ברוח הקודש את השליחים אשר בחר בהם. ואשר גם התייצב להם באותות רבים אחרי עינויו וירא אליהם ארבעים יום וידבר על מלכות האלוהים. ובאוכלו עמהם ציווה אותם לבלתי סור מירושלים ולהוחיל להבטחת האב אשר שמעתם ממני. כי יוחנן הטביל במים ואתם תיטבלו ברוח הקודש בקרוב אחרי הימים האלה. ויהי כשהתאספו יחדו וישאלוהו לאמור אדוננו התשיב בעת הזאת את המלכות לישראל. ויאמר אליהם לא לכם לדעת העתים והזמנים אשר קבע האב בשלטנו. אבל תישאו גבורה בכוא עליכם רוח הקודש והייתם עדי בירושלים ובכל יהודה ובשומרון ועד קצה הארץ. ויהי ככלותו לדבר זאת הועלה והם רואים ויישאהו ענן מנגד עיניהם. ויביטו אחרי השמים בעלותו והנה שני אנשים לבושי בדים ניצבים עליהם. ויאמרו אנשי הגליל מה תעמדו ועיניכם לשמים זה ישוע אשר הועלה מעליכם השמים בוא יבוא כאשר ראיתם אותו עלה למרום. ויפנו וילכו ירושלימה מן ההר הנקרא הר הזיתים והוא קרוב לירושלים כדרך תחום שבת.

שיעור 5: ישוע כפרשן התורה

מתי ה', 17-20

אל תחשבו כי באתי לבטל את התורה או את דברי הנביאים לא באתי לבטל כי אם לקיים. כי אמן אומר אני לכם עד כי יעברו השמים והארץ לא תעבור יוד אחת או קוץ אחד מן התורה עד אשר יקוים הכול. לכן האיש אשר יבטל אחת מן המצוות הקטנות האלה וילמד את בני האדם לעשות כמוהו קטון ייקרא לו במלכות השמים ואשר יעשה וילמד אותן לזה גדול ייקרא במלכות השמים. כי אני אומר לכם אם לא תהיה צדקתכם מרובה מצדקת הסופרים והפרושים לא תבואו במלכות השמים.

מתי כג', 1-3

אז ידבר ישוע אל המון העם ואל תלמידיו לאמור. הסופרים והפרושים יושבים על כיסא משה. לכן כל אשר יאמרו לכם שמרו ועשו רק הישמרו מעשות כמעשיהם כי אומרים הם ואינם עושים.

מתי ה', 43-48

שמעתם כי נאמר ואהבת לרעך ושנאת את אויבך. ואני אומר לכם אהבו את אויביכם (ברכו את מקלליכם היטיבו לשונאיכם) והתפללו בעד (מכאיביכם ו)רודפיכם. למען תהיו בנים לאביכם שבשמים אשר הוא מזריח שמשו לרעים ולטובים וממטיר על הצדיקים וגם על הרשעים. כי אם תאהבו את אוהביכם מה שכרכם הלא גם המוכסים (הגויים) יעשו זאת. ואם תשאלו לשלום אחיכם בלבד מה שבחכם הלא גם המוכסים (הגויים) יעשו זאת. לכן היו שלמים כאשר אביכם שבשמים שלם הוא.

מדרש הגדול, דברים כי תבוא כח, יב

אמר ר' יוחנן גדול יום הגשמים מיום תחית המתים, שיום תחית המתים אינו אלא לצדיקים בלבד, ויום הגשמים לצדיקים ולרשעים, לבהמות ולחיות ולעופות.

לֹא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְךָ הוֹכֵחַ תוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֶטְא. לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה.

ויקרא יט', 17-18

סרך היחד טור א, שורות 7-11

ולהבי את כול הנדבים לעשות חוקי אל בברית חסד להיחד בעצת אל ולהתהלכ לפניו תמים כול הנגלות למועדי תעודותם ולאהוב כול בני אור איש כגורלו בעצת אל ולשנוא כול בני חושכ איש כאשמתו בנקמת אל.

בן סירא כז, 30 - כח, 7 (מהדורת כהנא)

עברה וכעס גם אלה תועבה ואיש רשע תופש במ.
הנוקם מאת ה' ימצא נקם ועוונותיו שמור ישמור.
שא פשע לרעך ובכך תתפלל ונסלחו עוונותיך.
אדם לאדם כמוהו לא יחמול ועל חטאיו יתפלל?
[אם] הוא בשר ישמור עברה מי יסלח לעוונותיו?
זכור אחרית וחדל לשנוא, שחת ומוות והימנע מלחטוא.
זכור מצווה ולא תיטור לרע, וברית עליון ושא לעבירה.

שיעור 6: מלכות אלוהים – מלכות שמים

דניאל ז, 13-24 (בתרגום לעברית)

ראה ראיתי בחזיון לילה והנה עם ענני השמיים בא כבר אנש והגיע עד עתיק ימים והוצב לפניו. וניתן לו שלטון וכבוד ומלכות שכל העמים האומות והלשונות יעבדוהו, שלטונו שלטון עולם אשר לא יחלוף ומלכותו לא מתפרק [...] וקדושי עליון יקבלו את המלכות ויחזיקו במלכות עד עולם ועד עולמי עולם [...] עד אשר יבוא עתיק ימים והמשפט יהיה בידי קדושי עליון ויגיע הזמן והקדושים יחזיקו במלכות [...] (ואז) המלכות והשלטון והגדולה של כל מלכות שתחת כל שמיים יינתנו לעם קדושי עליון, מלכותו תהיה מלכות עולם וכל השלטונות יעבדוהו וישמעו לו.

מכילתא דרבי שמעאל בשלח י, עמ' 150 (מהדורת הורוביץ-רביץ)

ה' ימלוך לעולם ועד' (שמות טו, 18), ר' יוסי הגלילי אומר: אלו אמרו ישראל על הים: ה' מלך לעולם ועד, לא היתה אומה ולשון שולטת בהן לעולם. אלא אמרו ה' ימלוך לעולם ועד' – לעתיד לבוא.

משנה, ברכות ב, ב

יהושע בן קרח: למה קדמה "שמע" ל"והיה אם שמוע"? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמיים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצות.

משנה, אבות ג, ה

רבי נחוניא בן הקנה אומר: כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ.

מתי ו, 24-33

לא תוכלו עבוד את האלוהים ואת הממון. על כן אומר אני לכם אל תדאגו לאמור מה נאכל ומה נשתה [...] מה נלבש, הלא הנפש יקרה מן המזון והגוף יקר מן המלבוש. הביטו אל עוף השמים וראו הן לא יזרעו ולא יקצרו ולא יאספו לאסמים ואביכם שבשמים מכלכל אתם הלא אתם נעלים עליהם מאוד [...] וללבוש למה תדאגו התבוננו נא אל שושני השדה הצומחות. לא יעמלו ולא יטוו ואני אומר לכם כי גם שלמה בכל הדרו לא היה לבוש כאחת מהנה. ואם ככה מלביש האלוהים את חציר השדה אשר היום צומח ומחר יושלך לתוך התנור אף כי אתכם קטני אמונה. לכן אל תדאגו לאמור מה נאכל ומה נשתה ומה נלבש, כי את כל אלה מבקשים הגויים הלא יודע אביכם אשר בשמים כי צריכים אתם לכל אלה. אך דרשו בראשונה את מלכות אלוהים ואת צדקתו ונוסף לכם כל אלה.

לוקס יז, 20-21

וישאלוהו הפרושים לאמור מתי תבוא מלכות האלוהים ויען ויאמר אליהם מלכות האלוהים לא תבוא במראה עיניים. ולא יאמרו הינה פה או הינה שם כי מלכות האלוהים הניה בקרבכם.

מתי ו, 9-13

לכן כה תתפללו אבינו שבשמים יתקדש שמך. תבוא מלכותך ייעשה רצונך כאשר בשמים גם בארץ. את לחם חוקנו תן לנו היום. ומחל לנו על חובותינו כאשר מחלנו גם אנחנו לחייבים לנו. ואל תביאנו לידי ניסיון כי אם תחלצנו מן הרע. כי לך הממלכה והגבורה והתפארת לעולמי עולמים אמן.

לוקס יג, 18-30

ויאמר למה דומה מלכות האלוהים ואל מה אמשילנה. דומה היא לגרגר של חרדל אשר לקחו איש וישימהו בגנו ויצמח ויהי לעץ גדול ועוף השמים יקנן בענפיו. ויאמר עוד אל מה אדמה את מלכות האלוהים. דומה היא לשאור אשר לקחתו אישה ותטמנהו בשלוש סאים קמח עד אשר יחמץ כולו. ויעבור בערים ובכפרים עבור ולמד וילך לדרכו לבוא ירושלים. וישאלהו איש לאמור אדוננו המעט הם הנושעים. ויאמר אליהם התאמצו לבוא בפתח הצר כי אומר אני לכם רבים יבקשו לבוא ולא יוכלו. מיום אשר יקום בעל הבית וסגר את הדלת ותחלו לעמוד בחוץ ולדפוק על הדלת לאמור אדוננו פתח לנו וענה ואמר אליכם אינני יודע אתכם מאין אתם [...] ויבואו ממזרח וממערב ומצפון ומדרום ויסבו במלכות האלוהים. והינה יש אחרונים אשר יהיו ראשונים וראשונים אשר יהיו אחרונים.

שיעור 7: מציאות בעידן המשיחי: מתת הרוח

יואל ג, 1-3

וְהָיָה אַחֲרַי כֵּן אֲשַׁפּוּךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְאוּ וְנִבְאוּ בְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְקִנְיֵיכֶם חֲלָמוֹת יִחְלְמוּן בַּחֲוָרֵיכֶם חֲזִינֹת יֵרְאוּ. וְגַם עַל הַעֲבָדִים וְעַל הַשֹּׁפְחוֹת בְּיָמֵים הַהֵמָּה אֲשַׁפּוּךְ אֶת רוּחִי. וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וְאֵשׁ וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן.

יחזקאל לו, 22-27

לְכֵן אָמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אָנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קְדוֹשִׁי אֲשֶׁר חָלַלְתֶּם בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם. וְקִדַּשְׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר חָלַלְתֶּם בְּתוֹכָם וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהַקְדָּשִׁי בְּכֶם לְעֵינֵיהֶם. וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וּקְבַצְתִּי אֶתְכֶם מְכַל הָאָרְצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדַמְתְּכֶם. וְנִרְקַמְתִּי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מְכַל טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמְכַל גְּלוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם. וְנָתַתִּי לְכֶם לֵב חֲדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשׁ אֲתֵן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסַּרְתִּי אֶת לֵב הָאֲבָן מִבְּשַׁרְכֶם וְנָתַתִּי לְכֶם לֵב בָּשָׂר. וְאֶת רוּחִי אֲתֵן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחֻקֵי תִלְכוּ וּמִשְׁפָּטֵי תִשְׁמְרוּ וְעָשִׂיתֶם.

סרך היחד טור ה, שורות 18-22

ואל ברזי שכלו ובחכמת כבודו נתן קצ להיות עולה ובמועד פקודה ישמדנה לעד. ואז תצא לנצח אמת תבל כיא התגוללה בדרכי רשע בממשלת עולה עד מועד משפט נחרצה. ואז יברר אל באמתו כול מעשי גבר וזקק לו מבני איש. להתם כול רוח עולה מתכמי בשרו ולטהרו ברוח קודש מכול עלילות רשעה ויז עליו רוח אמת כמי נדה מכול תועבות שקר והתגולל ברוח נדה. להבין ישרים בדעת עליון וחכמת בני שמים להשכיל.

משנה, סוטה ט, טו

בעקבות משיחא [...] ר' פנחס בן יאיר אומר [...] זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות ופרישות מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי ענוה וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים ותחיית המתים בא על ידי אליהו זכור לטוב אמן.

מעשי השליחים ב, 1-21

וביום חג השבועות נאספו כולם לב אחד. ויהי קול רעש מן השמים פתאום כקול רוח סערה וימלא את כל הבית אשר הם יושבים בו. ותיראינה אליהם לשונות [...] אש ותנוח אחת אחת על כל אחד מהם. ויימלאו כלם רוח הקודש ויחלו לדבר בלשונות אחרות כאשר נתנם הרוח לספר [...] אז יעמוד פטרוס ועשתי העשר עמו ויישא את קולו וידבר אליהם לאמור אנשי יהודה ויושבי ירושלים כולם זאת ידוע תדעו והאזינו אל דברי [...] והוא האמור על ידי יואל הנביא (יואל ג, 1-3) 'והיה באחרית הימים נאם אלהים אשפך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם ובחוריכם חזינות יראו וזקניכם חלמות יחלמו. וגם על עבדי ועל שפחותי בימים ההמה אשפך את רוחי ונבאו. ונתתי מופתים בשמים ממעל ואתות בארץ מתחת דם ואש ותימרות עשן [...] והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט'.

מעשי השליחים טו, 7-9

ויהי ברבות המחלוקת ויקם פטרוס ויאמר אליהם אנשים אחים אתם ידעתם כי מימים ראשונים בי בחר האלוהים מכולנו לשמוע הגויים מפי את דבר הבשורה ויאמינו. והאלוהים יודע הלבבות העיד עליהם בתתו גם להם את רוח הקודש כאשר נתן לנו. ולא הבדיל בינינו וביניהם כי טיהר את לבבם על ידי האמונה.

שיעור 8: מציאות בעידן המשיחי: תחיית המתים

דניאל יב, 1-3

וּבִעֵת הַהֵיאָ יַעֲמֵד מִיְכָאֵל הַשָּׁר הַגָּדוֹל הַעֹמֵד עַל בְּנֵי עַמּוֹךְ וְהֵיטָה עֵת צָרָה אֲשֶׁר לֹא נִהְיְתָה מִהֵימֹת גּוֹי עַד הָעֵת הַהִיא וּבִעֵת הַהִיא יִמְלֹט עַמּוֹךְ כָּל הַנִּמְצָא כְּתוּב בְּסֵפֶר. וְרַבִּים מִיִּשְׂרָאֵל אֲדַמַּת עֵפֶר יִקְיִצּוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לְחַרְפוֹת לְדָרְאוֹן עוֹלָם. וְהַמְשֻׁכְּלִים יִזְהָרוּ כְּזֹהָר הַרְקִיעַ וּמִצְדִּיקֵי הָרַבִּים כְּכּוֹכְבִים לְעוֹלָם וָעֶד.

משנה, סוטה ט, טו

בעקבות משיחא [...] ר' פנחס בן יאיר אומר [...] זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות ופרישות מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי ענוה וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים ותחיית המתים בא על ידי אליהו זכור לטוב אמן.

מתי כב, 23-35

ביום ההוא ניגשו אליו צדוקים והם האומרים אין תחיית המתים וישאלו אותו לאמור רבי הן משה אמר (דברים כה, 5) איש כי ימות ובנים אין לו ויבם אחיו את אשתו והקים זרע לאחיו. ואתנו היו שבעה אחים והראשון נשא אישה וימת וזרע אין לו ויעזוב את אשתו לאחיו. וכמו כן גם השני וכן גם השלישי עד השבעה. ואחרי כולם מתה גם האישה. ועתה בתחיית המתים למי מן השבעה תהיה לאשה כי לכולם הייתה. ויען ישוע ויאמר להם טועים אתם באשר אינכם יודעים את הכתובים ולא את גבורת האלוהים. כי בתחיית המתים לא יישאו נשים ולא תינשאנה כי יהיו כמלאכי אלוהים בשמים. ועל דבר תחיית המתים הלא קראתם את הנאמר לכם מפי האלוהים לאמור (שמות ג, 6) 'אנכי אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב' והוא איננו אלוהי המתים כי אם אלוהי החיים. וישמע המון העם וישתוממו על תורתו. והפרושים כשומעם כי סכר פי הצדוקים ויועדו יחדו. וישאלהו חכם אחד מהם [...]

משנה, סנהדרין י, א

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר (ישעיה ס) 'ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר'. ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורס רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים.

בבלי, ברכות יז ע"א

מרגלא בפומיה דרב: [לא כעולם הזה העולם הבא], העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר (שמות כד, 11) 'זיחזו את האלהים ויאכלו וישתו'.

מעשי השליחים ב, 22-24, 36

אנשי ישראל שמעו הדברים האלה ישוע הנוצרי האיש אשר נאמן לכם מאת האלוהים בגבורות ובמופתים ובאותות אשר האלוהים עשה על ידו בתוכם כאשר ידעתם גם אתם. אותו הנמסר על פי עצת האלוהים הנחרצה וידיעתו מקדם לקחתם ובידי רשעים הוקעתם והרגתם. ואלוהים הקימו מן המתים בהתירו את חבלי המוות לפי שלא היה בידו להחזיק בו [...] לכן יידע נא בית ישראל כולו ברור כי האלוהים שם את ישוע זה אשר צלבתם לאדון ולמשיח.

האיגרת הראשונה אל התסלוניקים ה, 13-18

ועל דבר הישנים אחיי לא נכחד מכם דבר למען לא תיעצבו כאחרים אשר אין להם תקוה. כי אם נאמין אשר מת ישוע ויחי כן יביא האלוהים גם את הישנים בישוע אתו. כי את זאת נאמר לכם בדבר ה' כי אנחנו החיים הנותרים עד בוא האדון לא נקדם את הישנים. כי האדון הוא יירד מן השמים בתרועה בקול שר המלאכים ובשופר אלוהים ואז יקומו ראשונה המתים במשיח. אחרי כן אנחנו החיים הנותרים נילקח אתם יחדיו בעננים לקראת האדון לאוויר ובכך נהיה תמיד עם האדון. לכן נחמו זה את זה בדברים האלה.

שיעור 9: השתתפות הגויים בגאולה

ישעיה ב, 1-5

הַדְּבָר אֲשֶׁר חָזָה יִשְׁעִיָּהוּ בֶּן אָמוֹץ עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם. וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיָּה הַר בֵּית יְהוָה בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְּבְעוֹת וְנִהְרָוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלָה אֵל הַר יְהוָה אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנֻוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה בְּאַרְחֻתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר יְהוָה מִירוּשָׁלַם. וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכָתַתוּ חֲרָבוֹתָם לְאַתִּים וְחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֹרוֹת לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גּוֹי חָרָב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה. בֵּית יַעֲקֹב לָכוּ וְנִלְכָּה בְּאוֹר יְהוָה.

מעשי השליחים ט, 15-16

ויאמר אליו (אל חנניה) האדון לך כי כלי חפץ הוא (פאולוס) לי לשאת את שמי לפני גויים ומלכים ולפני בני ישראל. כי אני אראהו כמה יש לו לסבול למען שמי.

מעשי השליחים יג, 14-16

והמה נסעו מפרגי ויבואו אל אנטיוכיה אשר בפסדיה ויבואו אל בית הכנסת ביום השבת וישבו. ויהי אחר קריאת התורה והנביאים וישלחו אליהם ראשי הכנסת לאמור אנשים אחים אם יש לכם דבר מוסר לעם דברו. ויקם פאולוס וינף ידו ויאמר אנשי ישראל ויראי אלוהים שמעו.

מעשי השליחים טו, 1-22

וירדו אנשים מיהודה והם מורים את האחים לאמור אם לא תימולו כדת משה לא תיושעו. ויהי ריב ומחלוקת רבה לפאולוס ולבר נבא עמהם ויגזרו שיעלו פאולוס ובר נבא ואחרים מהם לירושלים אל השליחים והזקנים על השאלה הזאת [...] ויהי כבואם לירושלים ויקבלו אותם הקהילה והשליחים והזקנים ויגידו להם את אשר הגדיל האלוהים לעשות עמהם. ויקומו אנשים מאמינים מכת הפרושים ויאמרו למול אתם ולצוותם לשמור את תורת משה [...] ויהי ברבות המחלוקת ויקם פטרוס ויאמר אליהם אנשים אחים אתם ידעתם כי מימים ראשונים בי בחר האלוהים מכולנו לשמוע הגויים מפי את דבר הבשורה ויאמינו. והאלוהים יודע הלבבות העיד עליהם בתתו גם להם את רוח הקודש כאשר נתן לנו. ולא הבדיל בינינו וביניהם כי טיהר את לבבם [...] מאמינים אנחנו כי בחסד ישוע המשיח אדוננו ניושע כמוהם כמונו... ויען יעקוב ויאמר אנשים אחים שמעו אליי [...] נודעים לאלוהים מעולם כל מעשיו. ועל כן אני דן שלא להחמיר על השבים מן הגויים לאלוהים. רק לכתוב אליהם אשר ירחקו מטומאות האלילים ומן הזנות ומבשר הנחנק ומן הדם. כי מדורות עולם יש למשה דורשים בכל עיר ועיר ומדי שבת בשבתו ייקרא בבתי כנסיות. וייטב בעיני השליחים והזקנים ובעיני כל הקהל.

האיגרת אל הגלטים ג, 23-28

ולפני בוא האמונה שמורים וסגורים היינו תחת התורה אלי האמונה העתידה להיגלות. ובכך התורה הייתה אומנת אותנו למשיח למען נצדק באמונה. אבל עתה אחרי אשר באה האמונה איננו עוד תחת יד האומן. כי אתם כולכם בני אלוהים על ידי האמונה במשיח ישוע [...] ואין עוד יהודי ולא יווני אין עבד ולא בן חורין אין זכר ולא נקבה כי כולכם אחד אתם במשיח ישוע.

בבלי, סנהדרין צז ע"א

תנא דבי אליהו: ששת אלפים שנה הוי עלמא, שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח.

שיעור 10: מות ישוע כמוות מכפר והעיכוב בחזרתו

האיגרת אל הגלטים א, 3-5

חסד לכם ושלום מאת האלוהים אבינו ומאת אדוננו ישוע המשיח, אשר נתן את נפשו על חטאותינו לחלצנו מן העולם הרע הזה כרצון אלוהינו אבינו, אשר לו הכבוד לעולמי עולמים אמן.

שמות יד, 31

וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעַם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בְּיַהֲוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ

מקבים ב ז-ח

[...] אנחנו פשעינו סבלנו, ואם אמנם כעת אף ה' יחרה בנו וידו קשתה עלינו, עוד מעט ישוב וירחם עלינו.

[...] וחמת ה' השפוכה על כל בני עמי תיעצר בדמי ובדם אחיי [...]

"ויהודה המכבי ורעיו הלכו חרש הנה והנה, ויקראו לאוהביהם ולשארי בשרם ולכל הדבקים עוד בתורת ה', ויאספו כששת אלפי איש. ויתפללו אל ה' אלוהיהם ויאמרו: אנא ה' הביטה בעוני עמך אשר יד כל אדם בהם, ורחם על בית קודשך אשר היה למרמס זרים... ושמע את קול דמי ההרוגים הצועקים אליך מן האדמה. זכור את העוללים ואת היונקים אשר נשפך דמם לעינינו, ונקום את נקמת שמך הגדול אשר חרפו אויביך.

ויהודה המכבי החל להצר במצעד אנשיו לגויים מסביב, ולא יכלו לעמוד לפניו כי סר חרון אף ה' מעליהם והשיב להם חסדו.

האיגרת אל הפיליפים א, 4-10

תמיד בכל תפילותיי אתחנן בשמחה בעד כולכם [...] ובטוח אני במתחיל בכם המעשה הטוב שגם יגמור אותו עד יום ישוע המשיח [...] כי האלוהים לעד לי אשר נכספתי לכולכם באהבת ישוע המשיח. ועל זאת מתפלל אנוכי שעוד תרבה ותגדל אהבתכם [...] למען תדעו בין טוב לרע והייתם זכים ובלי מכשול עד יום המשיח.

האיגרת אל הגלטים ה, 13-16

כי אתם אחיי לחירות נקראתם ובלבד שלא תהיה החירות סיבה לבשר אלא שתעבדו איש את רעהו באהבה. כי כל התורה כלולה במצווה האחת הזאת ואהבת לרעך כמוך. אבל אם תנשכו ותאכלו איש את אחיו ראו פן תכולו איש על ידי רעהו. והנני אומר התהלכו ברוח ולא תמלאו את תאוות הבשר.

ירושלמי, נדרים ט, ד

[ויקרא יט, יח] ואהבת לרעך כמוך. רבי עקיבה אומר זהו כלל גדול בתורה.